

Šimáně, Michal

Závěr

In: Šimáně, Michal. *České menšinové školství v Československé republice : ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Vydání první
Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 156-164

ISBN 978-80-210-9410-9; ISBN 978-80-210-9411-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141716>

Access Date: 05. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZÁVĚR

Na předchozích stránkách dozněl popis mé „výzkumné cesty“ do problematiky českého obecného menšinového školství v období první Československé republiky. Přestože tato „cesta“ byla plná rozličných nástrah, křížovatek bez ukazatelů směru či i slepých uliček, odhalila mnoho zajímavých a dosud nikde nepublikovaných poznatků o tomto typu školství. Svůj pohled jsem přitom směřoval jak na obecné souvislosti vývoje českého menšinového školství, tak i na každodenní život menšinových škol, konkrétně v politickém okrese Ústí nad Labem. Právě možnost propojení historiografických přístupů makro- a mikrohistorie mi následně umožnila detailní poznání studované problematiky a zodpovězení výzkumných otázek.

V první specifické výzkumné otázce jsem se zajímal o to, jak se české obecné menšinové školy v politickém okrese Ústí nad Labem vyrovnávaly s jednotlivými legislativními normami určujícími chod těchto škol. V této souvislosti je nutné zmínit, že dostupná odborná literatura, která se zaměřuje na problematiku norem určujících chod menšinových škol, je poměrně nedostačující. Tyto texty totiž přinášejí pouze informace o základních zákonech bez hlubší analýzy. V tomto směru dosud neexistuje žádný text, který by problematiku legislativního rámce menšinového školství podával v ucelené a přehledné formě. Studium této problematiky se proto neobešlo bez detailního zmapování dobové školské legislativy včetně vyhlášek a nařízení MŠANO.

Při hledání odpovědí na první specifickou výzkumnou otázku jsem soustředil svou pozornost zejména na otázky zřízení škol, jejich otevírání a vnitřní uspořádání. Podobně jako v jiných částech českých zemí i v ústeckém okrese vznikaly české školy již před 28. říjnem roku 1918. Dokladem mohou být školy otevřené v obci Krásné Březno a Chabařovice. Zásadním problémem tohoto období byl fakt, že otevření těchto dvou škol zdaleka nedostačovalo reálným potřebám českého

obyvatelstva, které v této oblasti žilo. České děti proto musely navštěvovat německé školy. Tuto situaci umožňoval volný výklad některých ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely a převaha německého obyvatelstva v daném regionu. Zejména v obecních zastupitelstvech, která nebyla nakloněna vzniku českých škol. Češi totiž byli obecně německým obyvatelstvem vnímáni jako činitelé, kteří narušují jejich dlouholetou suverenitu v oblasti. Z toho důvodu německé obyvatelstvo využívalo různých možností (a to jak zákonných, tak i nezákonných), jak vznik české školy překazit či alespoň oddálit.

Prameny z AmUL dokazují, že v mnoha případech bylo jejich úsilí úspěšné. Nejflagrantnějším příkladem je případ české školy v Předlicích, která byla otevřena de facto pouze na jeden den, či dlouholetá jednání o zřízení české školy v městě Ústí nad Labem. V této souvislosti je zajímavé, že místní zastupitelstvo nevyšlo českým požadavkům vstříc ani za funkčního období starosty Franze Ohnsorga, které je charakteristické rozsáhlým, až bouřlivým rozvojem města. Vedle průmyslového rozvoje docházelo i k rozvoji v kulturní oblasti, včetně místního školství, například ve formě zřízení řady škol a výstavby nových školních budov. Je ovšem nutné dodat, že tento rozvoj se týkal pouze německého školství. Dá se usuzovat, že v této době nebyl jednoduše ze strany Němců zájem vyjít vstříc českým požadavkům. Koneckonců podobná situace panovala v této době i v jiných částech českých zemí, například na Moravě (viz Fišr, 2013; Kyogoku, 2003).

Změna v otázkách zřizování českých škol na Ústecku nastala až se vznikem Československé republiky. Přestože prioritou nově zřízeného MŠANO byla unifikace školské legislativy v rámci nového státu, v roce 1919 byla díky práci dlouholetého zástupce ÚMŠ Jindřicha Metelky přijata nová úprava zřizování a otevírání elementárních škol (Metelkův zákon). Právě tato úprava vyvolala doslova „boom“ českých škol na celém území republiky. Výjimkou přitom nebyl ani okres Ústí nad Labem, kde například v období let 1918–1920 vznikly školy v Ústí nad Labem, Neštěmicích, Velkém Březně, Předlicích, Trmicích, Tuchomyšli a v Roudníkách. Tedy zejména v obcích, kde Češi tvořili výraznou menšinu v rámci ústeckého okresu. V dalších letech počet zřízených českých škol rostl a v podstatě se nezastavil až do konce první republiky (poslední škola v okresu Ústí nad Labem vznikla v roce 1937 v obci Bukov).

Právě tento překotný růst ovšem stál za dalším problémem, který spočíval v umístění zřízených škol. Obecně špatná ekonomická situace československého státu v prvních letech jeho existence i priority MŠANO vedly k prosazení legislativního opatření, které umožňovalo získat potřebné vyučovací prostory nuceným nájmem či zábořem. To se záhy ukázalo jako velmi diskutabilní a stálo za zrodem mnoha sporů mezi českým a německým obyvatelstvem.

Typickou situací se stalo společné sdílení jedné (původně německé) školní budovy jak českou, tak i německou školou. Společné sdílení školní budovy německé obyvatelstvo přitom nijak zvlášť nepobuřovalo. Škola byla totiž ve své podstatě

rozdělena jen „na papíře“. Před rozdělením ji navštěvovali často (eventuálně někteří ubyli, jiní ovšem přibyli) totožní žáci, a proto se pouze novým způsobem uspořádaly třídy podle národnosti jednotlivých žáků, případně se rozdělily kabinetů pro české a německé učitele. Běžné bylo například i zapůjčování různých pomůcek mezi českými a německými kolegy. Soužití dvou škol probíhalo tedy bez větších konfliktů.

Ty nastaly až v dalších letech vlivem demokratického vývoje, který se projevoval růstem počtu českých a úbytkem německých žáků. V důsledku tohoto vývoje začaly československé úřady na základě ustanovení o nuceném nájmu a zaboru rušit německé třídy, které se stávaly majetkem českých škol. V ojedinělých extrémních případech takto mohla být zabráná i celá školní budova. Dokladem může být případ postupného zabrání celé německé školní budovy pro českou školu v Roudnících, přičemž německá škola se tím dostala do dlouhodobých potíží a na čas byla i zcela zrušena. Za „poskytnutí“ školní budovy přitom nezískala žádnou náhradu. Přestože se jedná o extrémní a navíc ojedinělý případ v rámci ústeckého okresu, podobné necitlivé jednání československých školních úřadů je možné vysledovat v menší míře (například ve formě zrušení třídy, oddalování zřízení německé menšinové školy) i v případě škol v Neštémicích, Ústí nad Labem či Trmicích. Tyto situace se pak promítaly i do každodenního života těchto škol, kdy nebylo výjimkou různé přehlížení potřeb českých škol, jako například vytápění českých tříd, zapůjčení klíčů od tělocvičny či „fackování na uvítanou“ německým školníkem při vstupu českých žáků do školní budovy.

I z těchto důvodů české školy volaly po zřízení vlastních školních budov. Zde se ovšem opět projevoval poněkud laxní přístup MŠANO k českému menšinovému školství. To tyto situace totiž nevnímalo jako závažné. Odkazovalo se přitom na mnohem složitější postavení jiných škol na území Československé republiky a závažnější úkoly, které muselo řešit. Žádosti o novou školní budovu přitom přicházely z ústeckých škol, které navštěvovalo až dvě stě žáků. V této souvislosti tak nepřekvapí, že žádosti českých škol, které byly zřízeny pro pár desítek žáků či dokonce jen několik jedinců, nebyly vyslyšeny vůbec. Ve svém důsledku tak nebylo ani výjimkou, že česká škola sice byla zřízena, ale nepodařilo se ji umístit i několik let, jako v případě české školy v Lochočicích či Přestanově.

Teprve na přelomu 20. a 30. let v období vrcholu hospodářské konjunktury státu dochází i k prvním výstavbám školních budov pro české školy. Nicméně nové školní budovy byly vybudovány pouze v obcích s výrazným počtem českého obyvatelstva, a tedy i případných žáků, kteří by školy navštěvovali, jako byly Chabařovice, Ústí nad Labem, Neštémice či Krásné Březno. Zároveň tato výstavba poměrně náhle skončila s dopady hospodářské krize. Jedinou výjimkou byla výstavba školní budovy pro českou školu v obci Velké Březno roku 1937, která je ovšem silně spojena s dobovým ministrem školství a rodákem z této obce Emilem Frankem.

V otázkách zřizování a otevírání českých menšinových škol se tak projevoval typický jev formující nejenom tento typ škol, ale celé obecné školství, po celou dobu existence první republiky. Byla jím jistá nemohoucnost MŠANO reagovat na problémy (nejenom) menšinového školství. Vydání Metelkova zákona se v tomto světle ukazuje jako krátkozraké řešení. Jeho cílem bylo urychleně napravit jednu z pocíťovaných křivd z období Rakouska-Uherska, bez ohledu na další dopady. Ve svém důsledku tento zákon ovšem vyvolal řadu nových otázek, na které MŠANO nedokázalo adekvátně odpovědět. Bezradnost MŠANO je pak zřejmá zejména z jejich nerealistického návrhu o přemístění všech menšinových škol do vnitrozemských jazykově homogenních oblastí. V této souvislosti se tak nabízí podnět k dalšímu výzkumu, který by ozřejmil činnost MŠANO během období první Československé republiky, a to nejen ve vztahu k českým menšinovým školám.

Každodenní život českých škol v okrese Ústí nad Labem byl samozřejmě nejvíce ovlivňován jejich učiteli a žáky a také procesem výchovy a vzdělávání, zejména v rámci vyučování. Právě na tyto klíčové aktéry a proces školního života, který se ve škole odehrával, jsem zaměřil své další specifické výzkumné otázky. Konkrétně jsem se soustředil na to, kdo vyučoval na českých obecných menšinových školách. Kdo na těchto školách absolvoval povinnou školní docházku? Jak vypadalo vyučování na těchto školách? Respektive jaké problémy se během vyučování objevovaly a jak byly řešeny?

První čeští učitelé se do ústeckého okresu dostávali společně s příchozím obyvatelstvem, které zde hledalo zaměstnání. Byli to také v mnoha případech oni, kdo během období Rakouska-Uherska iniciovali vznik českých škol. Po vzniku Československé republiky byl příchod učitelů do této oblasti ovlivněn i neblahou poválečnou ekonomickou situací státu, tedy nedostatkem pracovních příležitostí v jazykově homogenních oblastech republiky. Roli hrála i zvyšující se potřeba učitelů v souvislosti s „boomem“ nově zřizovaných škol v pohraničí. S odstupem času a na základě studia pramenů AmUL lze ovšem konstatovat, že nejzásadněji jejich příchod ovlivnilo přijetí legislativní normy o jejich služebních překladech. Ta totiž učitelům nedávala na výběr. Buď museli uposlechnout příkazu MŠANO a předepsané místo obsadit, anebo se museli vystavit nejistému výsledku disciplinárního řízení, které mohlo skončit i ztrátou jejich služebního postavení – ve své podstatě konec učiteléské kariéry.

Na Ústecko se tak dostávali učitelé s různým charakterem, názory, cíli či vzděláním. To vše v různé míře ovlivňovalo i život školy a vytvářelo další problémy. Většina těchto problémů přitom vznikala z toho důvodu, že učitelé nebyli připraveni na svou činnost v národnostně smíšených oblastech. Jejich příprava probíhala totiž stejně jako u jakéhokoliv učitele zaměřeného na výuku na obecné škole. V rámci přípravy na učitelských ústavech se nerozlišovalo, zda učitel nastoupí na škole v jazykově homogenní či heterogenní oblasti. Příchod učitelů do okresu Ústí nad Labem tak byl doprovázen i jejich jistým rozčarováním. To pramenilo z několika

skutečností. Předně se najednou ocitli ve „výbušném“ prostředí národnostních sporů. Již tato zkušenost pak mohla ovlivnit učitele natolik, že se mohl například psychicky zhroutit, jak dokazuje případ učitele Živného z české školy v Modlanech. Učitelé se s touto situací vyrovnávali různým způsobem. Zejména učitelky „unikaly“ z jazykově smíšených území prostřednictvím sňatku a odchodu do místa působnosti manžela či odchodem na mateřskou/rodičovskou dovolenou. V nejzazších případech nebyl výjimkou ani dobrovolný odchod ze služebního poměru, tedy rezignace na učitelské povolání vůbec.

Složité národnostní situace ovšem nemusela být jediným důvodem jejich rezignace na učitelské povolání. Problémy totiž pokračovaly i při jejich vstupu do tříd. Ve třídách je totiž čekaly děti, které český jazyk ovládaly velmi špatně či vůbec. Bylo to dáno každodenním střetáváním dětí mimo školní vyučování s německými dětmi, se kterými udržovaly v různé míře kamarádské vztahy. Zároveň svou roli hrál fakt, že mnoho dětí pocházelo ze smíšených či přímo německých rodin. V některých případech, jako na české škole v Zálezlech či ve Varvažově, dokonce děti z německých rodin převládaly. Učitel tak opět mohl lehce ztratit půdu pod nohama. Jednoduše z toho důvodu, že během studia učitelství na tuto situaci nebyl připraven.

I v tomto případě se primárně jednalo o důsledky politiky MŠANO. Jeho činnost byla zaměřena jiným směrem. Dílčí problémy, jako byla např. otázka působení učitelů v menšinovém školství, byly upozaděny. V této souvislosti se zdá takřka neuvěřitelné, že během dvacetiletého trvání republiky MŠANO nevydalo žádné speciální zákony, které by upravovaly výuku na menšinových školách. Vše bylo určováno základními zákony pro elementární školy, jako byl malý školský zákon, a dalšími vyhláškami a nařízeními, které tento zákon doplňovaly bez ohledu na užší souvislosti fungování těchto škol. Učitelé na tuto skutečnost mohli reagovat pouze při přípravě podrobných vyučovacích osnov v součinnosti se školním inspektorem. Pouze v tomto případě mohli do určité míry zohlednit i podmínky, které v dané oblasti panovaly. Vzhledem k časté fluktuaci učitelů ovšem ani tato možnost nebyla zárukou úspěchu.

Ve svém důsledku tak učitelé byli odkázáni především sami na sebe. V ideálním případě se snažili sami vzdělávat v rámci různých učitelských setkání, která si sami pořádali s pomocí různých spolků, tedy bez pomoci státních úřadů. Popřípadě naslouchali radám zkušenějších kolegů na měsíčních učitelských konferencích (poradách školy) nebo radám inspektora, který školu navštívil. V horších případech, pokud tito učitelé nerezignovali zcela na své povolání, obraceli svou pozornost na záležitosti, které mohly neblahým způsobem ovlivnit i reputaci školy v obci.

Právě reputace školy v obci je jednou ze závěrečných kapitol této publikace, ve které jsem se soustředil na zodpovězení otázek, s kým české obecné menšinové školy spolupracovaly a jakou roli hrály ve vztahu k české menšině a k německé většině.

Vztah mezi školou a obcí byl do značné míry ovlivněn zejména komunikací mezi učiteli a ostatní veřejností obce, ve které škola fungovala. V této rovině di-

dakticko-pedagogická činnost učitelů byla pouze jednou z mnoha stránek jejich působení v menšinových oblastech. V rámci mimoškolních aktivit menšinoví učitelé podobně jako za Rakouska-Uherska působili v různých spolcích a výrazným způsobem se aktivně podíleli na životě české menšiny. Jejich činnost byla ovšem často ovlivňována i poměry panujícími uvnitř české menšiny. Každodenní život nepřinášel totiž pouze radosti v podobě různých bálů, plesů či výletů a divadelních her, ale také řadu problémů a sporů, na které místní učitel musel reagovat. Zatímco vyšší školské instance od něj očekávaly, že vzniklé spory a problémy bude řešit umírněně a s jistou rozvahou a nadhledem, ve skutečnosti se kvůli nim dostával do řady zcela bezvýhodných situací. Například přílišné očekávání různých spolků a jiných organizací, že učitelé budou školu zapojovat do různých slavností, besídek či sbírek, mohla vyvolávat nejen radost, ale například, jako v případě učitele Karla Filipa z české školy v Neštěmicích, i rozhořčení. To pramenilo na jedné straně z určitého přehlížení práce učitelů pro menšinu českými spoluobčany, ale i tím, že jejich mimoškolní práce nebyla finančně ohodnocena.

Právě finanční ohodnocení menšinových učitelů také mohlo představovat jednu z velmi citlivých otázek v rámci jejich působení v menšinových oblastech. Učitel na jazykově smíšených územích byl totiž hodnocen naprosto stejně jako učitel provádějící svou profesi v jazykově homogenních, a tedy mnohem klidnějších oblastech. Místo výkonu mohlo být zohledněno pouze v jedné složce jejich platu v tzv. činovním, které ovšem nepříslušelo všem menšinovým učitelům, jak dokazuje například plat učitelky Červinkové z české školy v Ústí nad Labem.

Bezvýhodnost těchto situací společně s nemožností svobodně se rozhodnout o místě svého působení pak mohla přispět i k určité frustraci učitelů. Ve svém důsledku pak jejich nespokojenost mohla ohrozit jak reputaci, tak i samotný chod školy. Příkladem mohou být defraudace ze strany učitele Jaroslava Hendrycha z předlické školy či Antonína Petáka z české školy na Střekově, nebo z dnešního pohledu „nevinné“ záletnictví učitele Hájka z české školy v Povrlech, které ve své době ovšem spustilo tok událostí, jejichž vyvrcholením bylo odvolání tohoto učitele z dosavadního místa působení a náročné hledání jeho nástupce.

V souvislosti s působením učitelů jak ve škole, tak i mimo ni nelze přehlédnout významnou úlohu školních inspektorů. Během analýzy pramenů vyplynulo, že školní inspektoři byli jedni z mála školských pracovníků, kteří v pohraničních oblastech setrvali delší dobu. To jim pomohlo jednak se v problematickém prostředí zorientovat, jednak získat cenné zkušenosti, o které se dělili s učiteli při různých příležitostech. Inspektoři přitom byli učitelům oporou i v mimoškolních záležitostech. Svědčí o tom například pomoc inspektora Josefa Pekaře v případě učitele Jaroslava Hendrycha, který se dostal do vážných problémů v souvislosti se zpronevěrou školních financí. Studium zaměřené na činnost školních inspektorů v otázkách menšinového školství by proto mohlo prohloubit i poznání o životě českých menšinových škol a stává se tak výzvou pro další výzkum.

Vztah mezi školami a obcemi byl ovšem dán i širšími událostmi, které měly své odezvy i v životě jednotlivých obcí ústeckého okresu, respektive v místním školství. Zejména od poloviny 30. let české školy zažívají na „vlastní kůži“ dopady hospodářské krize a vzestup německých nacionalistických stran, jako byla SdP Konrada Henleina. Obojí s sebou přineslo zejména úbytek českých dětí na školách. Ten byl způsoben zejména odchodem českého obyvatelstva z regionu, které zde nemohlo najít zaměstnání. Přitom v pozadí tohoto důvodu se neskrývala pouze obecně neblahá hospodářská situace Československé republiky, ale i tlak členů SdP na majitele různých německých podniků, aby do svých služeb Čechy nepřijímalo. Podobným způsobem přitom členové SdP ovlivňovali i majitele bytů, ve kterých Češi bydleli. Výjimkou nebyly ani „agitace“ příznivců SdP v jazykově smíšených rodinách, kde přesvědčovali rodiče dětí, aby je přihlásili na německou školu.

Spolupráce škol s ostatní veřejností obce se ovšem nemusela nést pouze v duchu řešení různých sporů a konfliktů či národnostních třenic. Svědčí o tom například starost o zdraví žáků menšinových škol. Prameny AmUL překvapivě dokazují, že starost o zdraví žáků škol dokázala sjednotit mnoho různých subjektů obce bez ohledu na národní příslušnost či politickou a ekonomickou situaci. Dokladem může být spolupráce české a německé školy v obci Předlice v době vrcholu hospodářské krize, které uspořádaly společnou stravovací akci pro děti nezaměstnaných rodičů či ošacovací akce pro potřebné děti, za spoluúčasti městského zastupitelstva a různých spolků v Ústí nad Labem v roce, kdy SdP triumfovala v parlamentních volbách.

Při studiu pramenů k otázkám péče o zdraví žáků menšinových škol se také výrazným způsobem ukázalo několik zajímavých metodologických momentů, které jsou typické pro mikrohistorickou analýzu, a tedy i studium každodennosti v minulosti. Například objevení ojedinělé poznámky ve školní kronice o zdravotním stavu žáků z české školy v Ústí nad Labem společně s dílčími informacemi z různých zdrojů o různých darovacích, stravovacích či ošacovacích akcích – které samy o sobě bez znalosti hlubšího kontextu lze snadno přehlédnout – umožnilo rekonstruovat některé každodenní jevy, které na první pohled nejsou patrné. V této souvislosti se ukázala i síla vzájemného propojení mikrohistorické analýzy s tradičními metodami historického výzkumu a vizuální historií. Analýza fotografií totiž nastolila otázku, proč děti na těchto materiálech vypadají nezdravě. Na základě studia sekundární literatury a dalších informací získaných z primárních zdrojů, které s tématem nepřímou souvisely, pak bylo možné tuto otázku zodpovědět zdůvodněnou hypotézou. Propojení mikrohistorické analýzy s analýzou fotografií společně s použitím nepřímé metody tak umožnilo poznat a objasnit jeden z některých historických momentů z každodenního života české školy.

Během archivního výzkumu v AmUL se také ukázala důležitost znalosti „výzkumného terénu“, tedy jedné z podmínek mikrohistorického výzkumu (viz Grulich, 2001; Petráň, 2003). Dokladem jsou například nesprávně uvedené informace

v inventáři fondů českých škol v AmUL. Podle inventáře fondů škol v městě Ústí nad Labem měly existovat během první republiky dvě české školy. Jedná se přitom o omyl, který byl pro mě zřejmý již z uvedené informace, že druhá škola se nacházela v ulici Školní. Školní ulice je totiž součástí města Ústí nad Labem s názvem Všebořice, kde jsem prožil většinu svého života. Tato část přitom v období první republiky nebyla součástí města. Mé podezření o omylu se pak potvrdilo nejenom dalším studiem písemných archivních materiálů, které prozradily, že škola byla rozdělena do dvou budov, a to v ulicích Ohnsorgova a Solní, ale také analýzou fotografie školní budovy v Solní ulici doplněnou srovnáním s komentářem v inventáři. Obdobným způsobem jsem odhalil i některé další špatně uvedené informace obsažené přímo v pramenech. Jednalo se například o chybu zapisovatele jednoho z jednání NJS, podle kterého měla v roce 1926 vzniknout česká škola v obci Telnice. Znalost „výzkumného terénu“ u mě ovšem opět vyvolala jistou nedůvěru k této stručné poznámce, která se potvrdila studiem dalších archivních materiálů. Autor poznámky si totiž jednoduše při svém zápisu zmyšlil místo vzniku této školy. Znalost „výzkumného terénu“ mi tak pomohla zejména při kritickém zhodnocení nalezených informací a ukázala se neocenitelným přínosem.

Na úplný závěr této knihy bych chtěl připomenout názor neznámého autora z roku 1920, který psal o zbytečnosti českých škol v jazykově smíšených územích z toho důvodu, že děti, které je navštěvují, stejně česky vůbec neumí a učitel musí většinu času vyučovat v němčině (*Unsere deutschen*, 1920). S jeho názorem je možné souhlasit pouze zčásti. Autor sice vystihl jeden z hlavních problémů, se kterým se české školy musely po dobu své dvacetileté existence vyrovnávat, nicméně se mýlil v otázce jejich zbytečného zřizování. Právě naopak, tyto školy totiž pomáhaly v pohraničních oblastech v době, kdy neexistovaly kromě denního tisku a rozhlasu jiné možnosti šíření informací, utvářet cit pro demokratické hodnoty a republikánské zřízení nového československého státu. Dokazuje to nejen obsah výuky, ale například i pořádání výletů do míst spojených s českou minulostí či program školního rozhlasu, který děti mohly na některých školách od 30. let poslouchat. Právě toto působení škol mohlo výrazně přispět i k uchování demokratických hodnot u již dospělých či dospívajících absolventů těchto škol během nacistické diktatury a navázat na ně v krátkém období demokratického režimu po konci druhé světové války či v době pražského jara a zejména pak po roce 1989. České školy v pohraničí tak podobně jako školy v národnostně klidnějším vnitrozemí pomáhaly naplňovat cíle prezidenta T. G. Masaryka, které lze shrnout konstatováním, jež je mu připisováno: „Tož demokracii bychom už měli, teď ještě nějaké ty demokraty.“

Přestože se jedná pouze o jeden dílek z rozsáhlé a složité mozaiky československé historie ve 20. století, studium českých menšinových škol je důležité nejen pro pochopení následného vývoje československé společnosti či školství (zejména v pohraničních oblastech), kterému se věnuje např. Kučerová (2012) či Kučerová

a Kučera (2009), ale i pro pochopení stále aktuální problematiky odsunu německého obyvatelstva po konci druhé světové války. Kořeny těchto událostí lze totiž spatřovat právě v dlouholetém každodenním styku Čechů s Němci, který byl tu v menší, tu ve větší míře ovlivňován i životem škol.